

Olsztyn, dn. 19.12.2016 r.

Prof. dr hab. Arkadiusz Żukowski
Instytut Nauk Politycznych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie
e-mail: arkadiusz.zukowski@uwm.edu.pl

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Abdoulaye Ndiaye, pt.
„Procesy demokratyzacyjne w Senegal i Mali. Bilans i prognoza”,
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych,
Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016, ss. 231 (promotor: prof. dr hab.
Marek Dziekan)**

Autor zajął się złożonym i trudnym w interpretacji problemem demokratyzacji w Afryce. Za studium przypadku wybrał dwa państwa Afryki Zachodniej: Senegal i Mali. Wybór ten w sposób przekonywujący został uzasadniony. Poza tym Autor jest Afrykaninem, znającym rzeczywistość i współczesne problemy Afryki niejako „od wewnątrz”, a nie tylko z literatury przedmiotu.

Ad hoc należy stwierdzić, że recenzowana rozprawa doktorska jest udanym przedsięwzięciem naukowym.

Tytuł rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Jej treść odnosi się przede wszystkim do współczesności, przy czym Autor słusznie sięga do okresu kolonialnego i przedkolonialnego, zwłaszcza w kontekście funkcjonowania struktur i instytucji państwowych, np. pierwsze królestwa na terytorium Senegalu w XII wieku.

Cele rozprawy koncentrują się na analizie porównawczej ewolucji systemu politycznego i procesu demokratyzacji w Senegal i Mali.

Rozprawa składa się z trzech problemowych rozdziałów. Poza tym jej strukturę tworzą: Wstęp, Wprowadzenie, Spis materiałów ikonograficznych i Bibliografia. Struktura wewnętrzna rozdziałów jest zróżnicowana (Rozdział I. - 3 podrozdziały, Rozdział II. - 2 podrozdziały, Rozdział III. - 7 podrozdziałów) i uzasadniona merytorycznie. Rozdział ostatni stanowi *clou* rozwiązania problemu

badawczego i powinien być wewnętrznie najbardziej rozbudowany, co uczynił Autor.

Treść rozprawy wzbogacają 4 mapy, 4 tabele i 4 zdjęcia.

Struktura rozprawy w dwóch elementach jest dość nietypowa. Zamiast tradycyjnego rozbudowanego Wstępu jest krótki Wstęp i dłuższe Wprowadzenie. Poza tym brakuje w rozprawie oddzielnego Zakończenia. Tę rolę ma pełnić 7. podrozdział w Rozdziale III. pt. „Podsumowanie i wnioski na przyszłość”. Takie rozwiązania w pracach naukowych są jednak praktykowane.

We Wprowadzeniu Autor z dużą kompetencją odwołuje się do zachodnich myślicieli i prezentuje ich koncepcje i rozumienie demokracji. W tej części rozprawy dokonuje On ważnych rozstrzygnięć pojęciowych takich kategorii jak „władza” czy „władza polityczna” oraz relacji pomiędzy władzą o społeczeństwem (suwerenem) czy też idei demokracji politycznej. W sposób usystematyzowany przybliża i interpretuje poglądy wybitnych myślicieli na ten temat, m.in.: Arystotelesa, św. Tomasza, N. Machiavellego, T. Hobbesa, J.J. Rousseau, G. Hegla, K. Marksa, I. Kanta, A. de Tocqueville’a, Monteskiusza, a także współczesnych badaczy, m.in. R. Dahla, S. Lipseta, G. Sartoriego, czy J. Schumpetera.

Istotnym zagadnieniem była precyzyjnie prezentowana kwestia legitymizacji władzy politycznej, a zwłaszcza jej źródeł. Autor wykazał też duże kompetencje dotyczące teoretycznych podstaw tranzycji ustrojowej (w szczególności jej poszczególnych faz). Zwrócił uwagę, że nie wszystkie założenia teoretyczne w tym zakresie mogą mieć zastosowanie praktyczne na gruncie afrykańskiej rzeczywistości politycznej, społecznej i ekonomicznej. Słusznie konkludował, że system polityczny w Afryce ograniczał się do partii rządzącej.

Rozdział I pt. „Paradoks percepcji idei demokracji w Afryce” ma również charakter wprowadzający. Na początku rozdziału syntetycznie nakreślono kategorię „elit politycznych”, a następnie zajęto się genezą i kształtowaniem się elit afrykańskich. Autor w sposób merytoryczny dokonał krytyki powstających elit politycznych w Afryce. Podobnie uzasadnił wybór ideologiczny afrykańskiej drogi do socjalizmu. Polemizuje z twórcami afrykańskiego socjalizmu, którzy uzasadniali brak potrzeby funkcjonowania wielopartyjnych systemów politycznych, gdyż społeczeństwa bezklasowe nie zakładają sprzecznych interesów. Szczególne miejsce

poświęcił poglądom Léopolda Sédhara Senghora i dokonał rzeczowej ich interpretacji.

Autor trafnie ujął specyfikę społeczeństwa afrykańskiego oraz procedury rekrutacji elit afrykańskich. Ze znanstwem diagnozuje braki w tworzeniu struktur demokratycznych takich elementów w Afryce jak: tradycje polityczne czy wzory uczestniczącej kultury politycznej. Ta sama pozytywna opinia dotyczy stosowania cezur czasowych (np. spotkanie w Baule w 1990 roku).

Celne diagnozy dotyczą także ewolucji francuskiego systemu kolonialnego i powstania Unii Francuskiej. Ta sama uwaga dotyczy koncepcji Frankofonii.

Przy analizie partii i systemów partyjnych w Afryce interesujące poznawczo są fragmenty dotyczące wyzwań partii politycznych wobec tamtejszej struktury demograficznej społeczeństw (45% populacji w wieku do 15 lat) poziomu zaufania obywateli wobec partii politycznych.

Pozytywnie oceniam też treści rozprawy związane z zagadnieniami wyborczymi w kontekście procesów demokratyzacji (w szczególności dostęp do mediów i wymogów dotyczących kandydatów).

Idea panafryzkanizmu została ukazana głównie przez pryzmat praktyki afrykańskich organizacji międzynarodowych (Organizacji Jedności Afrykańskiej i późniejszej jej sukcesorki Unii Afrykańskiej) oraz afrykańskiego prawa konstytucyjnego.

W Rozdziale II pt. „Ewolucja systemów politycznych w Afryce Zachodniej. Analiza wybranych krajów” przedstawił stan stosunków politycznych oraz problemy związane z implementacją demokracji w Senegalu i Mali.

Oryginalnym, a przy tym pożądanym było odwołanie się do ujęcia antropologicznego i ukazanie specyfiki afrykańskich społeczeństw poprzez spuściznę cywilizacji słowa (m.in. rola griotów). Niezbędnym było przypomnienie historii Senegalu i Mali w kontekście ich afrykańskich tradycji państwowości i władzy państwowej oraz z okresu kolonizacji, a przede wszystkim budowania struktur niepodległego państwa z silną prezydenturą (w Senegalu prezydent: Léopold Sédhar Senghor czy Abdoulaye Wade, a w Mali prezydent Modibo Keita). Z dużym znanstwem nakreślono ewolucję sceny partyjnej Senegalu oraz towarzyszące jej zjawiska korupcji, nepotyzmu i patronatu politycznego. Z identyczną kompetencją

przybliżono zmiany w systemie partyjnym Mali (system pół-konkurencyjny). Szeroko opisane są różnego rodzaju trudności i przeszkody w implementacji zasad demokratycznych, co m.in. uosabia popularne w Afryce powiedzenie, że „władzy się nie opuszcza, lecz w niej umiera”, s. 125). Te fragmenty rozprawy zasługują na wysoką ocenę.

W Rozdziale III. pt. „Próba wyjaśnienia problemów demokratyzacji w Senegalu i Mali” Autor wychodzi od analizy dyskursu prawnego dotyczącego zapisów konstytucyjnych odnoszących się do władzy i państwa prawa. W sposób ogólny i posiłkując się przykładami ukazano dychotomię relacji tradycja – współczesność w kontekście prawodawstwa; funkcjonowania aparatu państwowego, jego rekrutacji; kultury politycznej; przywództwa politycznego i jego selekcji. Najważniejszym wyzwaniem badawczym była analiza porównawcza procesów demokratyzacji w Senegalu i Mali oraz ich rekapitulacja (m.in. kwestia partii narodowej i bohatera narodowego, system jednopartyjny, kultura polityczna).

W analizie tej częściowo Autor odwoływał się do koncepcji R. Dahla.

*

*

*

Przybliżając problematykę rozprawy Autor słusznie wielokrotnie ukazywał i podkreślał specyfikę afrykańskich realiów, tradycji i zwyczajów oraz ich wpływ na życie polityczne. Ponadto bardzo słusznie zwrócił uwagę na ograniczenia wprowadzania na kontynencie afrykańskim, w tym w Afryce Zachodniej demokracji liberalnej jako modelu uniwersalnego oraz faktu, że w przypadku Wybrzeża Kości Słoniowej, Gwinei Bissau, Liberii i Sierra Leone procesy demokratyzacji przerodziły się w konflikty i wojny. Podsumowując procesy demokratyzacji w Afryce, przytaczając wiele przykładów i zestawień liczbowych, zgodnie z rzeczywistością konkluduje, że zwłaszcza w Afryce Zachodniej zaobserwowano względny postęp w liberalizacji politycznej.

Należy podkreślić samodzielność Autora w procesie badawczym. Jego opinie należy ocenić wysoko i mają one charakter autorski. Zachował On obiektywizm badawczy

Pozytywem rozprawy są kompetencje terminologiczne Autora. Rozstrzygnięcia definicyjne są bowiem przekonujące i bazują na dużej

znajomości poruszanej problematyki. Ze znanostwem posługuje się kategoriami naukowymi czy też określeniami charakterystycznymi i specyficznymi dla tytułowej problematyki rozprawy (np. domena zarezerwowana, zdrowie polityczne).

Konkluzje Autora są trafne i bazują na pogłębionej analizie problemu.

* * *

Rozprawa pod względem formalnym prezentuje się korzystnie i to w każdym elemencie. Należy też podkreślić, że Autor rozprawy jest obcokrajowcem, a dopełnił wielkiej staranności w przygotowaniu wydruku maszynopisu rozprawy.

Autor posługuje się językiem naukowym. Aparat naukowy stosowany jest w zdecydowanej większości przypadków zgodnie z normami. Stosowane są różne rodzaje przypisów, w tym opisujące (np. przypisy 97-99). Ich liczba jest dość znacząca (319).

W rozprawie zdarzają się nieliczne błędy interpunkcyjne i literowe.

Bibliografia stanowi kolejny pozytywny aspekt rozprawy. Została ona podzielona na trzy części: Opracowania w języku polskim (51 pozycji), Opracowania w językach obcych (144 pozycje), Inne materiały (5 pozycji). W części pierwszej dominują monografie z myśli politycznej. Znalazło się też kilka pozycji z problematyki afrykańskiej. Natomiast część druga Bibliografii jest bardziej zróżnicowana. Zdecydowaną większość stanowią druki zwarte i artykuły naukowe dotyczące współczesnej Afryki w języku francuskim, a dużo mniejszym zakresie publikacje w języku angielskim. Dużym pozytywnym jest obszerne wykorzystanie literatury przedmiotu w języku francuskim. W części trzeciej Bibliografii dominują dokumenty.

* * *

Katalog uwag i sugestii nie jest specjalnie długi i ma charakter fakultatywny jak i obligatoryjny. Odnoszą się one zarówno do strony merytorycznej jak formalnej rozprawy.

Zasygnalizowana we Wstępie kwestia pytań badawczych (s. 4) pojawia się w formie ich katalogu dopiero pod koniec rozprawy. Pożądanym we Wstępie byłoby sformułowanie hipotezy badawczej. Autor tylko o tym wzmiankuje (s. 3).

Fragmety Wstępu dotyczące metodologii są nieco zdawkowe i mogłyby być rozszerzone. Ta sama uwaga dotyczy nakreślenia stanu badań, gdzie bez konkretów konkluduje się o mało poznanym problemie badawczym. Pozytywnym jest natomiast przywołanie monografii Krzysztofa Trzcíńskiego pt. „Demokratyzacja w Afryce Subsaharyjskiej. Perspektywa zachodnioafrykańskiej myśli politycznej (Warszawa 2013).

W tytule rozprawy podkreśla się wagę prognozy, jednakże takich wątków jest w jej treści niewiele.

Treść III Rozdziału nie zawsze tworzy logiczną całość. W kilku przypadkach, te same wątki, w sposób nie zawsze uporządkowany i chronologiczny, przewijają się bez silnej myśli przewodniej, np. dotyczące kultury politycznej. Tytuł 1. podrozdziału mówi o specyfice kultury politycznej, ale dopiero znacznie dalej ją zdefiniowano i scharakteryzowano na gruncie afrykańskim (s. 203). Z kolei zgodnie z tytułem 2. podrozdziału miały być ujęte kwestie dotyczące przywództwa politycznego, o którym w tej części rozprawy prawie nic nie ma. Natomiast dużo wątków dotyczy dywagacji odnośnie zwyczajów i prawa. Dlatego też proponowałbym zmianę tytułu tego podrozdziału na „Prawodawstwo a kwestia tradycji” zamiast „Prawodawstwo i przywództwo polityczne a kwestia tradycji”. Poza tym 4. podrozdział ma traktować wyłącznie o przywództwie politycznym (tytuł „Natura przywództwa w Afryce”).

Podobnie istnieje rozdźwięk między tytułem a treścią w 3. podrozdziale pt. „Aparat państwowy w Afryce: między nowoczesnością a tradycją”. W podrozdziale tym jest niewiele o samym aparacie państwowym, a zdecydowanie więcej o wyborze przywódców politycznych. Należy jednak podkreślić, że ujęto w nim katalog dojrzałych pytań badawczych dotyczących legitymizacji władzy państwowej (s. 172-173).

Należy też podkreślić, że w 5. Podrozdziale tytuł nie w pełni odzwierciedla jego treść („Formy i techniki wyboru przywództwa politycznego we współczesnej Afryce”). Natomiast w 6. podrozdziale („Analiza porównawcza procesów demokratyzacji w Senegalu i Mali”) zamieszczono interesujące poznawczo wątki dotyczące genezy kultury politycznej w Afryce, ale bardziej one pasują do 1. podrozdziału.

Zdecydowanie zbyt mało jest w końcu rozprawy wątków dotyczących perspektyw demokratyzacji w Senegalu i Mali.

Pozytywnym zabiegiem byłoby poszerzenie analizy komparatystycznej o inne państwa Afryki Zachodniej czy też wyjaśnienie przyczyn frekwencji wyborczej w Mali rzędu 30%. Warta rozszerzenia jest kwestia społeczeństwa obywatelskiego (w rozprawie tylko akapit na s. 214).

Mało przekonujące są wywody Autora dotyczące negatywnych skutków powiązania franka CFA z euro (s. 58).

Podkreślając jeszcze raz duże kompetencje terminologiczne autora proponowałbym stosować w rozprawie termin „państwo”, a nie wymiennie określenia „państwo” i „kraj”. Termin „państwo” jest jedną z podstawowych kategorii politologii. Często Autor te dwa terminy używa obok siebie, np. s. 44. Proponowałbym zmienić termin „demokracja ludowa” na „demokracja obywatelska”, gdyż ten pierwszy kojarzony jest w Polsce z system autorytarnym lub totalitarnym (s. 215).

Unifikacji wymaga zapis niektórych przypisów, których cytowane są artykuły z czasopism (numer czasopisma podawany jest raz skrótem „nr”, a w innych przypadkach „no”).

Sugerowałbym Autorowi, aby w stosunku do liczebników policzalnych stosować określenie „liczba”, a nie „ilość” (np. ilość kobiet, s. 97).

Unikać należy zwrotów publicystycznych (np. „dziś”, s. 75 czy s. 99).

Przy zamieszczaniu zestawień statystycznych w formie tabel należy podać ich źródło pochodzenia.

W rozprawie odnalazłem tylko kilka tzw. literówek (jest „la” zamiast „dla” – s. 9; jest „Peretiatkoiwicz” zamiast „Peretiatkowicz” – s. 10, przypis 15, wcześniej jest poprawna pisownia tego nazwiska).

Katalog dalszych uwag i sugestii szczegółowych jest następujący:

s. 4 Najpierw są diagnozy, a potem prognozy, a nie jak Autor pisze „(...) dzięki prognozom i diagnozom politycznym”;

s. 14 Powinno być „J. Locke’a”, a nie „L. Locke’a”, gdyż ten myśliciel liberalizmu miał na imię John;

- s. 15, przypis 29 i 30 Miejsce wydania cytowanych publikacji to Kraków, a nie Zakamycze, które jest nazwą wydawcy;
- s. 19, przypis 45 Przy cytowaniu czasopisma brakuje podania jego numeru;
- s. 38, przypis 105 Brakuje miejsca wydania publikacji;
- s. 60 Ma być „spośród” zamiast „z pośród”;
- s. 61 Przy dacie 2007 brakuje... k dopisania „roku”;
- s. 87 Błędy interpunkcyjne w przypisach 194 i 195;
- s. 92 Na tej samej stronie Autor podaje, dwie wielkości powierzchni Senegalu (196 722 km² i 197 161 km²);
- s. 108 Proponowałbym stosować określenie „opinia publiczna” zamiast „opinia narodowa”;
- s. 125 W kontekście Mali Autor pisze, że „Niepodległość została nabyta”, ale nie podaje daty, jej uzyskania (jest ona dopiero podana na s. 127);
- s. 131 Określenie publicystyczne „ślepe represje” należy wziąć w cudzysłów;
- s. 132 Skrót „r.” należy rozwinąć, ma być „roku”;
- s. 180 Stwierdzenie o powszechnym kupowaniu głosów wyborców przez partie polityczne w Senegalu należy opatrzyć stosownym przypisem źródłowym;
- s. 185 Określenie „na pierwszej linii frontu” jako publicystyczne należy wziąć w cudzysłów.

* * *

Reasumując, pod względem merytorycznym rozprawa prezentuje się korzystnie. Pozytywna ocena dotyczy także strony formalnej.

Należy podkreślić złożoność i aktualność poruszanej problematyki.

Rozprawa poszerza wiedzę o specyficznym charakterze życia politycznego w Afryce oraz istocie procesów demokratyzacji na tym kontynencie, czego przykładem jest Senegal i Mali.

Autor analizując procesy demokratyzacji w Afryce, a w szczególności w Senegalu i Mali uwzględnił zarówno czynniki endo- jak i egzogeniczne. Przy czynnikach zewnętrznych w przypadku Senegalu słusznie zwrócono uwagę na kryzys w stosunkach z Mauretanią.

Wartościowym było zaaplikowanie podstaw teoretycznych demokracji do warunków afrykańskich.

Autor celnie scharakteryzował etapy zmian systemów politycznych Senegalu i Mali w kontekście procesów demokratyzacji. W interpretacji tej uwzględnił specyfikę rzeczywistości afrykańskiej, m.in. złożony proces legitymizacji władzy w Afryce czy też kształtowania się specyficznej kultury politycznej, np. w Senegalu egalitarnej, a w Mali hierarchicznej.

Pożądanym zabiegiem było wskazanie na rolę decentralizacji państwa, m.in. rola lokalnych autorytetów jako mediatorów pomiędzy rządzącymi politykami a społeczeństwem czy też wprowadzenie oryginalnych metod centralizacji władzy i emancypacji lokalnej w Senegalu i Mali

W rozprawie wiele jest cennych własnych opinii Autora bazujących na analizie problemu. Część z nich ma charakter bardzo jednoznaczny, np. „Spektakularny upadek państwowości [w Afryce – A.Ż.], wymuszony został przez donatorów, partnerów ekonomicznych, organizacje międzynarodowe” (s. 134). Poza tym Autor formułuje też własne propozycje dotyczące funkcjonowania systemów politycznych w Senegalu i Mali, np. zmiany w systemie semiprezydenckim Mali, s. 143-150).

W sumie, Autor wykazał się umiejętnościami nie tylko analitycznymi (zwłaszcza analiza komparatystyczna), ale także syntetyzującymi. W sposób przekonujący dokonał eksplanacji problemu. Właściwie zdiagnozował procesy demokratyzacji w Afryce na przykładzie Senegalu i Mali.

* * *

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska mgr. Abdoulaye Ndiaye spełnia wymogi ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r., Nr 65, poz.595 i z 2005 r., Nr 164, poz.1365) i może być dopuszczona do dalszego procedowania w tym zakresie.

A. Zdzienicka